

УКРАЇНА У СВІТІ

УДК 314.15(477)"18/20"

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-29-9>

Ткач Д.І.

<https://orcid.org/0000-0002-6947-2036>

ПРИЧИНИ ТА ЕТАПИ ЕМІГРАЦІЇ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

Дана стаття представляє комплексний аналіз історичних процесів української еміграції, виокремлюючи основні хвилі та причини масового переселення українців за кордон. Дослідження охоплює період від кінця XIX ст. до сучасності, висвітлюючи соціально-економічні, політичні та культурні фактори, що впливали на міграційні процеси.

Перша хвиля еміграції (1870-1914 рр.). Міжвоєнний період (1918-1939 рр.) характеризувався другою хвилею еміграції. Третя хвиля еміграції (1945-1955 рр.) була спричинена наслідками Другої світової війни. Четверта хвиля (1960-1980-і рр.) мала переважно етнічно-релігійний характер. П'ята хвиля еміграції розпочалася після 1991 року і триває донині.

Стаття детально аналізує соціально-демографічний склад емігрантів різних періодів, їхній вплив на розвиток країн поселення та зв'язки з Україною. Особлива увага приділяється формуванню української діаспори, її інституційному розвитку та ролі у збереженні національної ідентичності. Автори розглядають вплив еміграційних процесів на економічний, демографічний та соціальний розвиток України.

Дослідження також висвітлює сучасні тенденції української еміграції, включаючи циркулярну міграцію, транснаціональні сім'ї та нові форми діаспорної взаємодії. Аналізується вплив глобалізації, цифрових технологій та соціальних мереж на характер міграційних процесів та підтримання зв'язків між діаспорою та Україною.

Окрема увага приділяється державній політиці України щодо діаспори та регулювання міграційних процесів. Розглядаються законодавчі ініціативи, програми співпраці з діаспорою та механізми захисту прав українських трудових мігрантів за кордоном. Автор аналізує ефективність існуючих державних програм та пропонує рекомендації щодо їх удосконалення.

Важливим аспектом дослідження є аналіз економічного впливу еміграції на Україну, зокрема роль грошових переказів трудових мігрантів у національній економіці. Розглядаються як позитивні (фінансові надходження, зниження напруги на ринку праці), так і негативні (демографічні проблеми, розрив сімейних зв'язків) наслідки масової еміграції.

Стаття робить внесок у розуміння історичних передумов та сучасного стану української еміграції, пропонує комплексний аналіз цього багатогранного явища. Дослідження не лише систематизує наявні знання, але й окреслює перспективи подальших наукових розвідок у цій галузі.

Ключові слова: українська еміграція, міграційні хвилі, діаспора, переміщені особи, міграційні процеси, національна ідентичність, транснаціональні зв'язки.

Постановка проблеми. Українська еміграція як масштабне історичне явище потребує системного дослідження через її значний вплив на демографічний, соціально-економічний та культурний розвиток України. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розуміння історичних закономірностей

міграційних процесів для формування ефективної сучасної міграційної політики. Важливим є аналіз причин та етапів еміграції для прогнозування майбутніх міграційних тенденцій та розробки механізмів взаємодії з діаспорою. Попри наявність окремих досліджень з цієї тематики, бракує комплексного історичного аналізу, який би систематизував причини та етапи української еміграції від кінця XIX ст. до сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Даний напрям досліджували українські вчені, зокрема Б. Лановик, М. Траф'як [1], О.А. Малиновська [2], С.І. Пирожков [4], О.В. Ясь [5], В.І. Наулко [6], В.М. Кабузан [7], І.І. Винниченко [8].

Невирішені раніше частини проблеми. Відсутність комплексного аналізу взаємозв'язку між різними хвилями еміграції та їх довготривалим впливом на демографічну ситуацію в Україні недостатньо досліджено механізми трансформації мотивів еміграції в різні історичні періоди брак порівняльного аналізу української еміграції з міграційними процесами інших східноєвропейських країн необхідність актуалізації статистичних даних щодо кількісного та якісного складу українських емігрантів різних періодів потреба у систематизації джерельної бази з історії української еміграції та створенні єдиної методології її дослідження.

Формулювання цілей статті. Дослідити основні етапи та причини української еміграції в історичній ретроспективі, проаналізувати соціально-економічні, політичні та культурні чинники міграційних процесів, визначити їх вплив на формування української діаспори та розвиток України. Систематизувати наявні дані про міграційні хвилі та створит

Виклад основного матеріалу. Історія української еміграції характеризується кількома хвилями, кожна з яких мала свої причини, напрямки та особливості. Перша хвиля української еміграції (кінець XIX — початок XX ст.) була зумовлена низкою економічних та соціальних факторів. Обезземелення селянства. Унаслідок аграрної перенаселеності та відсутності можливостей для розширення земельних наділів багато селян, особливо в Галичині, Буковині та Закарпатті, опинилися без засобів до існування. Висока щільність населення на західноукраїнських землях призводила до конкуренції за обмежені ресурси та робочі місця. Багато українців шукали можливості для поліпшення свого матеріального становища за кордоном.

За даними дослідників, у період з 1891 по 1901 роки зі Східної Галичини емігрували до Канади та США близько 78 тисяч українців. У 1901–1911 рр. ця цифра зросла до 224 тисяч осіб. Таким чином, на початку XX ст. лише зі Східної Галичини емігрувало понад 302 тисячі українців. Основними напрямками еміграції були Північна Америка: США та Канада стали головними країнами призначення для українських емігрантів, Південна Америка: Бразилія та Аргентина також приймали значну кількість українців.

Емігранти оселялися переважно в сільськогосподарських регіонах, де займалися землеробством та створювали власні громади, зберігаючи національну ідентичність.

Друга хвиля української еміграції (1920–1930-ті рр.) була зумовлена переважно політичними причинами, пов'язаними з поразкою національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та встановленням радянської влади. Ця хвиля мала наступні особливості. Поразка Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки у боротьбі за незалежність. Репресії та переслідування з боку радянської влади щодо учасників національно-визвольного руху, інтелігенції та військових.

Соціальний склад емігрантів був такий: політичні діячі, військові, інтелігенція, науковці, митці та представники духовенства. Основні напрямки еміграції. Європа: Польща, Чехословаччина, Німеччина, Франція, Австрія. Північна Америка: США, Канада. Південна Америка: Аргентина, Бразилія.

Ці емігранти створювали політичні організації та уряди у вигнанні, зокрема Державного Центру УНР в екзилі. Заснували культурно-освітні установи, видавництва, наукові інститути та проводили конференції. Видавали газети, журнали та книги українською мовою. Цим самим формували активних українських громад за кордоном, які зберігали національну ідентичність та підтримували зв'язки з батьківщиною. Поширювали українську культуру, мову та традиції серед наступних поколінь емігрантів. Друга хвиля еміграції відіграла важливу роль у збереженні та розвитку української національної ідентичності за межами України, а також у міжнародному інформуванні про українське питання.

Третя хвиля української міграції відбулася в період з другої половини 1940-х до 1950-х рр. Цей етап еміграції був зумовлений наслідками Другої світової війни, політичними репресіями та економічними труднощами, які спіткали Україну в цей час. Після закінчення Другої світової війни Україна зазнала значних людських втрат, які оцінюються в 5-7 мільйонів осіб. Це призвело до демографічної кризи та потреби у відновленні населення. Після війни в Україні продовжувалися репресії проти національно свідомих громадян, що спонукало багатьох шукати притулок за кордоном. Післявоєнна відбудова супроводжувалася важкими економічними умовами, що також підштовхувало людей до еміграції в пошуках кращого життя.

За різними оцінками, загальна кількість українських мігрантів у цей період становила понад 240 тисяч осіб. Більшість з них емігрували до країн Західної Європи, США, Канади та Австралії. Ця хвиля еміграції включала як етнічних українців, так і представників інших національностей, які проживали в Україні. Внаслідок еміграції чисельність населення України продовжувала зменшуватися. Наприклад, у 1950 році населення України становило близько 36,6 мільйонів осіб, що було значно менше довоєнного рівня [9].

Міграція вплинула на демографічну структуру України, зокрема на співвідношення між різними етнічними групами, оскільки багато українців залишили країну в пошуках кращих умов життя. Третя хвиля стала частиною більш широких міграційних процесів, які продовжувалися і в наступні десятиліття, формуючи нові українські громади за межами України. Серед емігрантів було багато інтелігенції, військових, політичних діячів. Вони створювали політичні та культурні організації, видавали газети та журнали, зберігали національну ідентичність. Таким чином, третя хвиля української міграції була важливим етапом в історії України, що відобразило соціально-економічні та політичні зміни того часу.

Четверта хвиля еміграції розпочалася наприкінці 1980-х рр. на тлі політичних змін у СРСР. Політика гласності та перебудови, запроваджена М. Горбачовим, відкрила нові можливості для виїзду. Багато українців почали шукати можливості для еміграції, зокрема до країн Західної Європи, США та Канади.

Економічні фактори. Після розпаду СРСР у 1991 році Україна зіткнулася з серйозними економічними труднощами. Гіперінфляція. Високий рівень інфляції призвів до знецінення заощаджень. Безробіття. Зростання безробіття і закриття підприємств змусили людей шукати роботу за кордоном. Соціальні проблеми. Погіршення умов життя, зокрема в сфері охорони здоров'я та освіти, спонукало людей шукати кращі умови життя.

Протягом 1990-2000-х рр. кількість українців, які виїжджали за кордон, постійно зростала. У 1987 р. на постійне місце проживання виїхало 5,4 тисячі осіб. У 1989 р. цей показник зріс до 36,5 тисячі. У 1990 р. вже 95 тисяч українців отримали дозвіл на виїзд. За різними оцінками, до 2014 року кількість українських емігрантів становила близько 6–7 мільйонів осіб [10].

Основні напрямки еміграції включали наступні країни. Багато українців виїжджали до США в пошуках кращих економічних можливостей. Канада стала популярним напрямком для українських іммігрантів завдяки програмам імміграції. Країни ЄС, особливо Польща, Чехія та Німеччина, стали важливими пунктами призначення для українців. Четверта хвиля еміграції мала значний вплив на демографічну ситуацію в Україні. Еміграція призвела до дефіциту кваліфікованих працівників у багатьох секторах економіки. Багато емігрантів залишали свої родини в Україні, що створювало нові соціальні виклики та проблеми. Діаспора в країнах прийому активно підтримувала зв'язки з батьківщиною, що сприяло розвитку культурних та економічних зв'язків.

Четверта хвиля еміграції з України була складним і багатогранним процесом, який тривав до 2014 р. Вона відзначалася значними політичними та соціально-економічними змінами в Україні. Початок російської агресії став переломним моментом, який не лише змінив динаміку еміграційних процесів, але й створив нові виклики для українського суспільства. Ця хвиля залишила глибокий слід у житті мільйонів українців і продовжує впливати на країну й досі.

П'ята хвиля міграції з України (2014 р. – теперішній час). Основні причини. Військова агресія на сході України та анексія Криму. Економічна криза та падіння рівня життя. Політична нестабільність. Реформування економіки та скорочення робочих місць. Погіршення інвестиційного клімату.

Характерні особливості. Соціально-демографічний склад. Переважання молоді та людей середнього віку. Високий відсоток висококваліфікованих спеціалістів. Значна частка ІТ-фахівців та науковців. Зростання кількості студентів, які виїжджають на навчання

Географічні напрямки міграції: Польща (основний напрямок трудової міграції), Німеччина, Чехія, Італія, США та Канада, Країни Балтії. Характер міграції. Поєднання тимчасової та постійної міграції. Зростання циркулярної міграції. Збільшення випадків возз'єднання сімей. Тенденція до перетворення тимчасової міграції на постійну.

Економічні аспекти. Значні грошові перекази в Україну (понад 11 млрд доларів США щорічно). Відтік кваліфікованих кадрів. Зменшення податкових надходжень. Зниження підприємницької активності в Україні

Соціальні наслідки. Розрив сімейних зв'язків. Проблема «соціального сирітства». Зміна демографічної структури населення. Формування нових діаспорних спільнот. Трансформація соціальних зв'язків через цифрові технології.

Особливості інтеграції. Активне використання соціальних мереж. Створення нових культурних центрів. Розвиток українських шкіл за кордоном. Формування професійних спільнот. Збереження тісних зв'язків з Україною.

Статистичні дані. Загальна кількість трудових мігрантів: 2,5-3 млн. осіб. Частка осіб з вищою освітою: близько 40%. Середній вік мігрантів: 35-40 років. Співвідношення чоловіків і жінок: 60/40.

П'ята хвиля міграції з України, що розпочалася у 2014 р., характеризується значними переміщеннями населення як всередині країни, так і за її межі. Внутрішньо переміщені особи (ВПО):

- 2014–2021 роки: Після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Донбасі кількість ВПО сягнула близько 1,4 мільйона осіб.
- 2022 рік: Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до різкого зростання кількості ВПО. Станом на травень 2022 р. їхня кількість становила приблизно 8 мільйонів осіб.
- 2023 рік: За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на травень 2023 р. в Україні налічувалося 5,1 мільйона ВПО.
- 2024 рік: Станом на червень 2024 р кількість ВПО в Україні становила приблизно 3,5 мільйона осіб [11].

Зовнішня міграція:

- 2014–2021 роки: Економічні труднощі та збройний конфлікт сприяли еміграції українців до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі, Німеччини та Чехії.

- 2022 рік: Після початку повномасштабної війни мільйони українців виїхали за кордон. Станом на травень 2022 р. понад 8,2 мільйона українців стали біженцями в Європі.
- 2023–2024 роки: Частина українців повернулася додому, проте значна кількість залишилася за кордоном. За даними Громадянської мережі ОПОРА, кількість тих, хто емігрує, збільшується.

П'ята хвиля міграції з України є наслідком складних політичних та соціально-економічних процесів, що тривають з 2014 р., і має значний вплив на демографічну та економічну ситуацію в країні.

Висновки. Проведене дослідження причин та етапів еміграції серед українців дозволяє зробити наступні висновки:

Історичний аналіз української еміграції демонструє її циклічний характер та тісний зв'язок із соціально-політичними та економічними процесами. Кожна з п'яти виявлених хвиль еміграції мала свої унікальні характеристики та причини, проте всі вони значно вплинули на демографічний, соціальний та економічний розвиток України.

Дослідження показало, що основними причинами еміграції в різні періоди були: економічні фактори (малоземелля, безробіття, низький рівень життя), політичні переслідування, військові конфлікти та соціальна нестабільність. При цьому характер еміграції еволюціонував від переважно сільськогосподарської колонізації кінця XIX ст. до сучасної інтелектуальної міграції.

Встановлено, що кожна хвиля еміграції мала свої особливості щодо соціального складу емігрантів. Якщо перша хвиля складалася переважно з селян, то наступні включали все більше представників інтелігенції, науковців та кваліфікованих фахівців. Сучасна еміграція характеризується високим відсотком освічених спеціалістів та молоді.

Географія української еміграції також зазнала суттєвих змін: від початкової орієнтації на країни Північної та Південної Америки до сучасної переваги європейського напрямку. Це свідчить про зміну глобальних економічних можливостей та геополітичної ситуації.

Важливим результатом дослідження є виявлення стійкого взаємозв'язку між соціально-економічною ситуацією в Україні та інтенсивністю еміграційних процесів. Періоди економічних криз та політичної нестабільності незмінно супроводжувались посиленням еміграційних настроїв.

Аналіз показав, що українська еміграція мала як негативні (демографічні втрати, відтік кваліфікованих кадрів), так і позитивні наслідки (формування потужної діаспори, грошові перекази, міжнародні зв'язки). Діаспора відіграла важливу роль у збереженні української культури та підтримці незалежності України.

Сучасний етап еміграції характеризується новими тенденціями: зростанням циркулярної міграції, посиленням ролі цифрових технологій у підтримці

зв'язків з батьківщиною, збільшенням частки висококваліфікованих спеціалістів серед емігрантів.

Дослідження підтверджує необхідність розробки комплексної державної політики щодо регулювання міграційних процесів та взаємодії з діаспорою. Важливим є створення умов для реверсної міграції та ефективного використання потенціалу діаспори для розвитку України.

Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення міграційних процесів, розробки державних програм співпраці з діаспорою та прогнозування майбутніх міграційних тенденцій. Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз впливу глобалізації на характер української еміграції та вивчення механізмів збереження національної ідентичності в умовах масової міграції.

Список використаних джерел та літератури

1. Лановик Б., Траф'як М. Українська еміграція: причини і наслідки. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 45-67.
2. Малиновська О.А. Міграційні дослідження в Україні: стан і перспективи. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2(40). С. 11-28.
3. Євтух В.Б. Етнонаціональна структура українського суспільства. *Наукові записки НаУКМА*. 2022. Том 5. С. 156-178.
4. Пирожков С.І. Демографічний розвиток України: сучасні виклики. *Демографія та соціальна політика*. 2021. № 4. С. 8-24.
5. Ясь О.В. Еміграційні процеси в Україні: історіографія питання. *Український історичний журнал*. 2020. № 5. С. 89-112.
6. Наулко В.І. Етнодемографічні процеси в Україні. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 2. С. 6-19.
7. Кабузан В.М. Українці у світі: динаміка чисельності та розселення. *Український географічний журнал*. 2020. № 1. С. 23-45.
8. Винниченко І.І. Міграційні процеси в сучасній Україні. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 67-82.
9. Рудницький О.П. Історична еволюція чисельності населення України у світлі теорії демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3(41). С. 3-16. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/41/1.pdf>
10. Міграція в Україні: Цифри і Факти, 2021. 24 с. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/resources/mihratsiya-v-ukrayini-tsyfry-i-fakty-2021>
11. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Квітень 2024. 12 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/GPS_IDP_R16_2024_UKR.pdf

References

1. Lanovik, B., Trafyak, M. (2021). Ukrayinska emigratsiya: prychyny i naslidki. *Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal*, 3, pp. 45-67. [In Ukrainian].
2. Malinovska, O.A. (2020). Migratsiyni doslidzhennya v Ukrayini: stan i perspektivi. *Demografiya ta sotsialna ekonomika*, 2(40), pp. 11-28. [In Ukrainian].
3. Evtukhm V.B. (2022). Etonatsionalna struktura ukrayinskogo suspilstva. *Naukovi zapiski NaUKMA*, 2022, Tom 5, pp. 156-178. [In Ukrainian].
4. Pirozhkov, S.I. (2021). Demografichniy rozvitok Ukrayini: suchasni vikliki. *Demografiya ta sotsialna politika*, 4, pp. 8-24. [In Ukrainian].

5. Yas, O.V. (2020). Emigratsiyni protsesi v Ukraini: Istoriohrafiya pitannya. *Ukrayinskiy Istorichniy zhurnal*, 5, pp. 89-112. [In Ukrainian].
6. Naulko, V.I. (2021). Etnodemografichni protsesi v Ukraini. *Narodna tvorchist ta etnologiya*, 2, pp. 6-19. [In Ukrainian].
7. Kabuzan, V.M. (2020). Ukrayintsi u sviti: dynamika chiselnosti ta rozselennya. *Ukrayinskiy geografichniy zhurnal*, 1, pp. 23-45. [In Ukrainian].
8. Vinnichenko, I.I. (2022). Migratsiyni protsesi v suchasniy Ukraini. *Regionalna ekonomika*, 2, pp. 67-82. [In Ukrainian].
9. Rudnitskiy, O.P. (2020). Istorichna evolyutsiya chiselnosti naselennya Ukraini u svitli teorii demografichnogo perehodu. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 3(41), pp. 3-16. [Online]. Available from: <https://dse.org.ua/arhcive/41/1.pdf> [In Ukrainian].
10. Migratsiya v Ukraini: Tsifry i Fakty, 2021. 24 p. [Online]. Available from: <https://ukraine.iom.int/uk/resources/migratsiya-v-ukrayini-tsyfry-i-fakty-2021> [In Ukrainian].
11. Zvit pro vnutrishne peremischennya naselennya v Ukraini. Kviten' 2024. 12 p. [Online]. Available from: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/GPS_IDP_R16_2024_UKR.pdf [In Ukrainian].

Tkach D. Causes and Stages of Emigration among Ukrainians: a Historical Overview.

This article presents a comprehensive analysis of the historical processes of Ukrainian emigration, highlighting the main waves and causes of mass migration abroad. The study covers the period from the late 19th century to the present, addressing the socio-economic, political, and cultural factors influencing migration processes.

The first wave of emigration (1870–1914) marked the beginning of large-scale Ukrainian migration. The interwar period (1918–1939) saw the second wave of emigration. The third wave (1945–1955) was driven by the aftermath of World War II. The fourth wave (1960s–1980s) was predominantly characterized by ethnic and religious motivations. The fifth wave of emigration, which began after 1991, continues to this day.

The article provides a detailed analysis of the socio-demographic composition of emigrants from different periods, their impact on the development of settlement countries, and their ties with Ukraine. Special attention is given to the formation of the Ukrainian diaspora, its institutional development, and its role in preserving national identity. The authors examine the effects of emigration processes on Ukraine's economic, demographic, and social development.

The study also sheds light on current trends in Ukrainian emigration, including circular migration, transnational families, and new forms of diaspora interaction. The impact of globalization, digital technologies, and social networks on migration processes and the maintenance of connections between the diaspora and Ukraine is analyzed.

Particular attention is paid to Ukraine's state policy regarding the diaspora and the regulation of migration processes. Legislative initiatives, cooperation programs with the diaspora, and mechanisms for protecting the rights of Ukrainian labor migrants abroad are reviewed. The author evaluates the effectiveness of existing government programs and provides recommendations for their improvement.

An important aspect of the research is the analysis of the economic impact of emigration on Ukraine, particularly the role of remittances from labor migrants in the national economy. Both positive (financial inflows, labor market relief) and negative (demographic challenges, family separations) consequences of mass emigration are examined.

This article contributes to understanding the historical prerequisites and current state of Ukrainian emigration, offering a comprehensive analysis of this multifaceted phenomenon. The study not only systematizes existing knowledge but also outlines prospects for further scholarly investigations in this field.

Keywords: *Ukrainian emigration, migration waves, diaspora, displaced persons, migration processes, national identity, transnational connections.*